

УДК 911:371.3

О.В. Корнєєв

Інститут педагогіки АПН України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ ЗНАНЬ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Вступ. Вихідні передумови. Використання краєзнавчого матеріалу з метою формування краєзнавчих знань змінює характер навчальної діяльності учнів. З цією метою нами вивчався стан роботи вчителів географії з досліджуваної проблеми. Вивчення відбувалось за певними етапами. Спочатку ми організували спостереження за діяльністю учнів і вчителів, проводили письмові роботи, а також аналізувалась шкільна документація, Спостереження сприяли накопиченню фактичного матеріалу, його закріпленню, виконанню самостійних і практичних робіт, розв'язанню пізнавальних краєзнавчих завдань; викладання вчителем програмного матеріалу з використанням краєзнавчого, засвоєння його учнями, формування в них умінь і навичок і переведення здобутих знань у практичну діяльність.

Ми здійснювали документальні спостереження - аналізували письмові і контрольні роботи учнів; значну увагу ми приділяли організації і проведенню самостійних робіт учнів, аналізу щоденників погоди; вивчалися плани і конспекти уроків учителів, класні журнали, матеріали педагогічних рад, методичних об'єднань учителів географії тощо.

Ми намагались чітко формулювати мету локального експерименту (наприклад, встановлення посиленості запропонованого обсягу контрольної, самостійної чи практичної роботи, усного опитування учнів і виконання окремого пізнавального краєзнавчого завдання), а також детально розробляли план, у якому ставились запитання і завдання. Спостереження за роботою учнів ми застосовували і під час вивчення педагогічного досвіду вчителів географії.

На другому етапі краєзнавчі знання учнів вивчались у структурі педагогічної діяльності вчителів. Завдання полягало в тому, щоб виявити інтерес учнів

до здобуття краєзнавчих знань, повноту їх, глибину і усвідомленість під час вивчення фізичної географії в 6 - 8 класах. З цією метою учням були запропоновані завдання репродуктивного і творчого рівнів.

Підведення підсумків проведених контрольних робіт і педагогічних спостережень у шести школах Хмельницької та Житомирської областей показало, що учні успішніше виконували завдання репродуктивного характеру, причому показували досить повне засвоєння програмного матеріалу. Втім, багато учнів не мали глибоких краєзнавчих знань, проявляли несерйозність у засвоєнні їх, багато дечого не розуміли і не цікавились цим.

Учителі, в основному, викладали матеріал описово, Така розповідь не спиралась на емоційне сприйняття навчального матеріалу, що не стимулювало розумову діяльність учнів; у розповіді були відсутні елементи пошуку і дослідження, які рекомендувались при виконанні творчих завдань. Відсутність інструктажу і бесід учителів з учнями про характер завдань призвели до низької якості знань у деяких класах експериментальних шкіл.

Упродовж двох років у школах Київської, Житомирської і Хмельницької областей було проведено анкетування учнів з метою з'ясування ряду питань, зокрема, як учні знають свій край - його географічне розташування, поверхню, клімат, води, рослинність і тваринний світ. Було отримано біля 800 відповідей на два варіанти запитань в анкетах. Аналіз їх став основою попередніх висновків і узагальнень.

Мета даної статті – висвітлити експериментальний аспект формування краєзнавчих знань учнів з географії.

Основна частина. Краєзнавчі знання мають важливе значення у пізнанні географії свого краю. Вони формують риси патріотизму в учнів, пробуджують інтерес до пізнання місцевості, де проживають школярі, до своєї країни в цілому. Анкетування показало, що краєзнавчий підхід у здобутті географічних знань учнів сприяє активізації їх пізнавальної діяльності. Вони більше і частіше задають питання про свій край, про жителів села, міста, району, області. Ця мала географія, що розширює в учнів бажання знати більше про інші області, і ге-

ографічні знання набувають глибшої сталості і обґрунтованості. Анкетування показало також те, що найкращий вік для пропаганди і здобуття краєзнавчих знань - це вік учнів 6, 7 і 8 класів. У цих класах учні не тільки проявляють інтерес до краєзнавства, а і до географії в цілому.

У підлітковому віці учні отримують різнобічну краєзнавчу інформацію в курсах фізичної географії. Але не завжди вони знаходять ґрунтовні відповіді на запитання, які виникають у них під час ознайомлення з явищами природи. На нашу думку, тут є головна причина - відсутність додаткової літератури для вчителів, яка б сприяла методичним підходам у підготовці до уроків. Особливо це стосується молодих учителів і вчителів-нефахівців.

Серед вирішальних факторів, які б сприяли формуванню краєзнавчих знань, учні в анкетах вказували на перегляд телепередач, у яких часто демонструються краєвиди окремих областей і в цілому України. На жаль, як вказують і учні, і вчителі, на жодному каналі немає освітянських географічних передач конкретно для навчання учнів.

У здобутті краєзнавчих знань з географії важливу роль відіграють міжпредметні зв'язки. Адже зміст географічного краєзнавства тісно переплітається з історичним, біологічним і літературним краєзнавством. Як свідчить зміст анкет, учні люблять читати про рослинність і тварин, але далеко не всіх представників флори і фауни свого краю вони знають. Тому необхідно створити шкільні краєзнавчі бібліотечки для учнів у навчальних середніх закладах.

Учні дуже цікавляться історією окремих територій України, сусідніх районів, областей та своєї області. Тут також бракує першого помічника після вчителя - посібників, тому так необхідний курс «Рідний край», який був усунений чиновниками з Міністерства освіти і науки в 2005 - 2006 рр. з навчального процесу шкіл України.

Як доповнення до анкетування учнів про свій край учням було запропоновано написати короткі твори «За що я люблю свій край», «Історія і географія своєї місцевості», «Що треба зробити, щоб про рідний край більше знати». В основному це завдання виконували учні 8 класів. Відповіді були цікаві і глибо-

кі. Що стосується форм навчання, за допомогою яких діти отримують найбільше краєзнавчо-географічних знань, то учні назвали уроки і екскурсії - 46,7 %, а також позакласні заходи: вечори, диспути, засідання гуртків та ін. - біля 30 %.

Про відсутність у них краєзнавчих знань заявили понад 20 % учнів. Пояснюється це тим, що значна частина школярів не розуміє значення краєзнавчих знань з географії в житті людини. Це залежить і від методичної підготовки вчителя географії, який не завжди розкриває зміст краєзнавчого матеріалу на уроках і позакласних заняттях. Учні позитивно оцінюють стимулюючий вплив на закріплення інтересу тематичного обліку краєзнавчих знань. Він ніби «підганяє» учнів до систематичного оволодіння знаннями, вимагає поглибленої праці з навчальними посібниками (якщо такі є в наявності).

Отримані результати констатуючого експерименту дозволили виділити в експериментальних класах три групи учнів. Перша група являла собою учнів з яскраво вираженими краєзнавчими знаннями. Це учасники краєзнавчих і географо-краєзнавчих гуртків, шкільних, районних, обласних і державних олімпіад юних географів і краєзнавців, які активно допомагають організувати краєзнавчі вечори, диспути, круглі столи, читають краєзнавчі матеріали в місцевих газетах і журналах, опрацьовують рекомендовану краєзнавчу літературу, складають краєзнавчі вікторини, пізнавальні краєзнавчі запитання і завдання, різні задачі: ребуси, кросворди, чайнворди, головоломки і ін. З числа опитаних учнів до цієї групи було віднесено 14 %.

Другу групу становили учні, в яких сформувались краєзнавчі знання під час вивчення географії. Це учні, які здебільшого цікавилися краєзнавчими матеріалами, а також подіями історичного напрямку. Таких учнів в експерименті виявилось 38,8 %.

Третя група учнів складалася з таких, які мали краєзнавчі знання на рівні 7-8 балів. Частка їх - 47,2 %. Такі учні цікавляться звичайними простими питаннями з краєзнавства, але в цілому вони мало чого знають про свій край.

За нашими спостереженнями виявилось, що основним джерелом збагачення краєзнавчих знань є звичайний навчальний процес: підходи і підкопи, методи і

прийоми вивчення історії, географії, біології, літератури. Спочатку учень за допомогою конкретних спонукань (мотивації) проявляє інтерес до території свого краю, а потім у нього при аналізі конкретних фактів формуються краєзнавчі знання. Аналіз і синтез краєзнавчого матеріалу сприяв розвитку краєзнавчих знань, у чому сприяли ерудиція самого вчителя, його глибокі знання про рідний край, уміле керівництво пізнавальною діяльністю учнів. Отже, висновок полягає в тому, що від учителя вимагається більш продуманий відбір шляхів і засобів, що стимулюють формування краєзнавчих знань учнів, комплексний підхід до застосування їх у практиці своєї діяльності. Як результат, учитель повинен уміти зацікавити учнів змістом географічного місцевого матеріалу і пробудити до нього звичайний навчальний інтерес.

Одним із шляхів у формуванні краєзнавчих знань є використання зацікавленості учнів тим краєзнавчим матеріалом, який використовує вчитель на уроці географії. Викликаючи зацікавленість учнів під час урочної діяльності, учитель на 50 % забезпечує успіх у виконанні поставлених завдань.

До аналізу вивчення досвіду краєзнавчої роботи входили не тільки спостереження на уроках, а і бесіди з учителями, обговорення відвіданих уроків, інтерв'ю, запитання до вчителів, знайомство з підготовкою вчителя до уроків.

Формування краєзнавчих знань вимагає від учителя творчого ставлення до навчання учнів, умінь пробудити пізнавальний інтерес до рідного краю. Основні збудники тут є знатні люди свого краю, події, досягнення в господарстві і культурному житті, історичні дані.

З метою виявлення методичної підготовки вчителів до виконання цієї важливої функції серед них було проведено анкетне опитування. На анкету відповідало 500 учителів географії. Зміст анкети містив запитання, що стосувались краєзнавчої тематики: що таке географічне краєзнавство, у яких темах фізичної географії ви використовуєте краєзнавчий матеріал і ін. Більшість учителів одним із головних факторів формування краєзнавчих знань назвали цільову настанову під час вивчення програмного матеріалу. Головним вони вважають методичне вдосконалення підготовки вчителя до уроків, глибоке знання місцевос-

ті, де живуть учні. На це вказали біля 50 % респондентів. Залучення до проведення уроків старожилів села (міста), видатних людей назвало 38 % учителів, розв'язання проблемних краєзнавчих завдань – 53 %.

Майже всі вчителі головним фактором у здобутті краєзнавчих знань назвали комплекс діяльності вчителя і учнів. Це екскурсії, походи по рідному краю, пошуків краєзнавчої роботи (тижні географічного краєзнавства, проведення краєзнавчих вечорів, диспутів, круглих столів, випуск стінгазет, фотомонтажів). Ця практика вчителів склалась давно, на жаль, вона зараз мало використовується, і одним із завдань нашого дослідження ми ставили пропаганду краєзнавчих знань під час вивчення географії.

Результати відвідування уроків були такими: використовувався краєзнавчий матеріал на 61 уроці, більш поглиблено вивчався - на 38, проводились бесіди про свою місцевість - на 17 уроках. У цілому кожний учитель намагався довести, що він формує краєзнавчі знання, і в багатьох це виходило якісно. На жаль, методика використання краєзнавчих матеріалів ще бажає ґрунтовної підготовки вчителя. Тут бракує допоміжної літератури, навчання вчителів на перепідготовці з даної проблеми. Тому не всі вчителі вміють використовувати краєзнавчий матеріал на уроці і залучати всіх учнів у навчальний процес. У зв'язку з цим, пригадуються слова К.Д. Ушинського, що вміння вчителя залучити в свій урок усіх учнів складає критерій учительського достоїнства [9, с.52-53].

Основним змістом методики використання краєзнавчого матеріалу є:

- а) глибоке знання вчителем теорії географічного краєзнавства;
- б) систематичне вивчення місцевого матеріалу і використання його на уроках у поєднанні з теоретичними основами географії;
- в) самостійне виконання учнями краєзнавчих завдань - як репродуктивних, так і продуктивних;
- г) емоційний тонус у викладанні навчального матеріалу;
- д) пробудження в учнів пізнавального інтересу до практичної роботи як на уроці, так і в позакласній роботі;
- е) організація і проведення з учнями екскурсій і туристичних походів.

Висновки. У цілому аналіз результатів констатуючого експерименту дав можливість зробити такі висновки:

1. У більшості учні не розуміють значення краєзнавчих знань у їхньому житті. Основна причина - слабка пропаганда ролі краєзнавства серед учнів як на уроках, так і в позакласній роботі.

2. Значним гальмом у формуванні краєзнавчих знань є слабка підготовка вчителя у ВНЗ і в перепідготовці вчителів при обласних інститутах удосконалення їх професійних обов'язків.

5. Вивчення діяльності учнів показало, що вони мають високі, середні і низькі знання з краєзнавства. Високий рівень краєзнавчих знань показали ті учні, які правильно пояснювали причинно-наслідкові зв'язки історичних подій, кліматичних особливостей того чи іншого регіону, природних і суспільних явищ у повсякденному житті своєї місцевості.

Учні другої групи цікавляться не тільки краєзнавчими матеріалами, а й іншими проблемами, тому вони менше звертали увагу на краєзнавство як чинник поліпшення географічних знань; в результаті учні другої групи мали елементарні знання з краєзнавства.

4. Вивчення педагогічного досвіду роботи вчителів свідчить про те, що збудником до краєзнавчої роботи вважається: а) серйозна методична підготовка вчителя, знання ним краєзнавчого матеріалу; б) створення на уроці емоційної атмосфери в організації і проведенні уроків; в) самостійне виконання учнями пізнавальних завдань на уроці, екскурсії і походи.

6. Серед основних недоліків слід виділити такі: вчителі не завжди використовували проблемні методи викладання краєзнавчого матеріалу; мало використовувалась на уроках самостійна робота з краєзнавчим матеріалом. Це свідчить про те, що вчитель не має довідників і збірників краєзнавчих завдань для організації самостійної роботи з учнями.

Результати констатуючого зрізу з питань формування краєзнавчих знань учнів свідчать про необхідність подальших досліджень цієї проблеми.

Література:

1. Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звіт. наук. конференції, 3-4 квітня 2006 р. - К.: Педагогічна думка, 2006. - 230 с.
2. Корнєєв В.П., Корнєєв О.В. Методика вивчення курсу «Рідний край» у 5 класі. - К.: Абетка-НОВА, 2000. - 220 с.
3. Корнєєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства. - Харків: Вид. група «Основа», 2007. - 144 с.
4. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристська робота. - К.: Вища школа, 1995. - 224 с.
5. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи. - К.: Академія, 2003. - 232 с.
6. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка вчителя. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. - 254 с.
7. Обозний В.В. Краєзнавство. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. - 240 с.
8. Проблеми сучасного підручника. - К.: Педагогічна думка, 2006. - 328 с.
9. Тронько П.Т. Краєзнавство України. Здобутки і проблеми. -К.: Академія, 2003. - 125 с.